

БЛАГОСЪСТОЯНИЕ, ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ – ЦЕЛИ, СРЕДСТВА И СТРАТЕГИИ

Гл. ас. д-р Димитър Костов, Стопанска академия „Д. А. Ценов”

***Резюме:** Съвременното икономическо познание счита растежа за основен показател на способността за задоволяване на материалните потребности, т.е. основно средство за осигуряване на благосъстоянието. Съответно на това схващане, икономическият растеж е издигнат на пиедестал като основна цел на всички наши усилия. Последното е индикация и източник за няколко проблема, сред които изчерпване на ограничени природни ресурси, нежелани социални трансформации, невъзможност на бъдещите поколения да задоволяват потребностите си.*

***Ключови думи:** Икономически растеж, ограничения, нулев растеж, устойчиво развитие.*

1. Въведение

Съвременната човешка култура, част от която е икономическата наука, постепенно е отъждествила благосъстоянието с количественото задоволяване на материалните потребности. Неусетно растежът от средство за осигуряване на благосъстояние се е превърнал в (само)цел; Същевременно растежът трудно може да бъде неограничен – поражда се проблемът с изчерпването на природните ресурси. Появява се едно от най-актуалните понятия на нашето съвремие – „устойчиво развитие”, в което съвременните икономисти и политици сякаш провиждат решение на проблема. В този ред на мисли, интересно е да се направи един пълен цикъл на разсъждения – започвайки от въпроса „Вярна ли е тази логика и защо?” през въпросите „Как се е стигнало до нея?”, „От какво зависи истинското благосъстояние?” и се стигне до изходния въпрос, но изказан вече по друг начин: „Правилна ли е тази логика и няма ли алтернатива?”. Финансовия инструментариум за оценяване на активи предлага една перфектно кристализирала форма на логиката за материализиране (капитализиране) на растежа и може да илюстрира по много добър начин разсъжденията.

2. Икономиката на растежа

Произходът на икономиката на растежа може да бъде търсен в няколко посоки.

Когато в не толкова близките, но и не толкова далечни десетилетия на индустриалната революция, човечеството познало преимуществата на масовото производство, то интуитивно, евристично стигнало до извода, че колкото повече произвеждаме, толкова по-близо до нас е мечтаното състояние на пълна независимост от ограниченията пред задоволяването на материалните ни потребности. А защо не и от самите потребности? С намаляване на себестойността на благата, произтичащо от масовото производство, все повече блага били на разположение на все по-големи маси от обществото. Сякаш принципът за необходимостта от още от екстензивно развитие, се потвърждавал отново и отново. Постепенно стремежът към растеж на икономиката до пълно задоволяване на всички възможни материални потребности се превърнал към стремеж просто към безкраен и постоянен растеж. Който пък се превърнал в самоцел на съвременната икономическа политика. Модерната икономическа наука дори твърди, че човешките потребности просто са неограничени. Това крайно мнение, ако би било прието, донякъде би обяснило как икономическият растеж се е издигнал до този висок пиедестал. А донякъде би обяснило и парадоксите и диспропорциите на съвременната икономическа система.

Икономическата трансформация обаче води до социална трансформация с всички следващи от това ефекти. Така например, Rostow посочва 6 етапа на икономическия растеж: традиционно общество, период на създаване на предпоставки за „бум“; икономически „бум“; зрелост; ера на масова консумация и ера пост-консумация¹. От един момент нататък промяната в обществата и техните икономически системи става донякъде „самозадвижваща се“. Индустриализацията води до бърза урбанизация и прехвърляне на големи маси население в градовете. То създава там огромно ново търсен, изискващо ново производство. Това от своя страна изисква нова работна ръка и т.н. Кое то показва и първият фактор, оправдаващ потребността от икономически растеж – нарастването на населението, което може да бъде резултат както от предишен етап на развитие, така и ефект на самия икономически растеж.

Други подобни фактори, без претенции за изчерпателност, могат да се посочат следните:

¹ Свободен превод от Rostow, W. The Stages of Economic Growth // The Economic History Review, New Series, Vol. 12, No. 1 (1959), pp. 1-16

➤ Типът съвременна икономика, която можем да наречем „лостова“ (levered).

Капиталоемкото производство, което е „настроено“ да работи при високи фиксирани разходи с цел снижаване на себестойността. Този тип икономика и производство зависят силно от големия обем продажби и от масовото производство. И ако тук става дума за т.н. оперативен лост, то във финансовата сфера връзката растеж-стойност е още по-явна. Така например, една от най-популярните формули за определяне на стойността на акциите е „растежният“ модел на Гордън²:

$$(2.1) \quad P_0 = \frac{D_1}{k - g},$$

където:

P_0 – очаквана цена

D_1 – дивидент

k – дисконтов фактор (изискуема доходност)

g – очакван процент на растеж на дивидента

Както е видно, тук растежът е включен във самото очакване за формиране на стойността (цената) на актива. И доколкото съвременната финансова система може да бъде определена като пазар на посредника, то целият пазар има интерес да „вгражда“ растежа в стойността на активите, която придобива толкова по-високи стойности, колкото по-висок е очакваният растеж (вж. Таблица 1).

Таблица 1. Влияние на растежа върху цената на акцията

D_0 , лв.	12	12	12	12	12	12
D_1 , лв.	12	12.24	12.48	12.72	12.96	13.20
k , %	15%	15%	15%	15%	15%	15%
g , %	0%	2%	4%	6%	8%	10%
P_0 , лв.	80.00	94.15	113.45	141.33	185.14	264.00

И докато при финансовите активи това е напълно логично, то малко по-„мъглив“ е начинът, по който тази логика се е трансформирала от сферата на финансите към икономиката като цяло. Сякаш днес смятаме, че ако икономиката ни не успее да расте с очаквания темп, тя няма да успява да задоволява не само бъдещите ни потребности, но

² Gordon, M., Shapiro, E. Capital equipment analysis: the required rate of profit. // Management Science, 1956, Vol. 3 Issue 1, pp. 102-110., 9p.

сякаш и сега, в настоящия момент се компрометира тази нейна най-важна функция спрямо сегашните ни потребности.

➤ Начисляването на лихва върху заемите.

За да бъде способен кредитополучателят да изплаща лихвата, той трябва да е способен да генерира по-голям доход в бъдеще от получения кредит днес, т.е. трябва да генерира растеж.

➤ Технологичният напредък

Логично е да предположим, че технологичният напредък е факторната величина, а икономическият растеж е резултативната, но поне в днешно време се приема и обратната гледна точка. Технологичният напредък, наред със спад в цените, произтичащ от масовото производство, са едни от чертите на икономиката на растежа, които могат почти еднозначно да бъдат определени като позитиви и на които нашето общество дължи много.

3. Икономика при нулев растеж

Дотук се търсеше отговор на въпросите каква е етимологията на преследването на икономически растеж и кои са особеностите на съвременната икономика, правещи я обективно зависима от него. Наложително е обаче да се формулират и проблемите, произтичащи от сляпото преследване на икономическия растеж, както и да се разгледат ползите, но и негативите на нулевия прираст.

Дали³ отбелязва, че „съвременният икономически растеж е неикономичен. Икономиката на растежа се проваля. Количествената експанзия на икономическата система увеличава екологичните и социални разходи по-бързо от ползите от производството, като по този начин ни прави по-бедни, а не по-богати.”. Trainer⁴ посочва сред проблемните последици на икономическия растеж разрушаването на околната среда, бедността в Третия свят, изчерпването на ресурсите, конфликтите и войната, както и разрушаването на обществената сплотеност.

Изобщо, можем да разделим проблематичните моменти, свързани с пред непрестанния растеж на два вида: от една страна негативни последици, върху които нашият обществен избор може да повлияе; от друга страни обективни ограничения на средата, които са непреодолим ограничител на растежа. Сред вторите, най-очевидна е

³ Daly, H. A Steady-State Economy. Sustainable Development Commission, UK, April 24, Източник: http://www.sd-commission.org.uk/data/files/publications/Herman_Daly_thinkpiece.pdf.

⁴ Trainer, T. The radical implications of a zero growth economy. Real-world economics review, 2011, N 57, pp. 71-82.

ограничеността на ресурсите или поне на конвенционалните енергоизточници, които са невъзобновяеми. Изненадващо е, че всъщност най-ограниченият и същевременно невъзобновяем ресурс е обработваемата земя, използвана за производство на храна. И така парадоксално, в епохата на високите технологии, се оказва, че не сме успели да решим дори базовия си материален проблем – изхранването. Тези диспропорции са хронични за днешния тип икономика. Налице е ситуация, при която вместо растежът да осигури пълно задоволяване на всички потребности, се развива и задълбочава разделение в две посоки – разделяне на потребностите на едни части от населението от други и презадоволяване на едните за сметка на другите; разделяне на потребностите на няколко вида и свръх-задоволяване на едни потребности за сметка на други. Така се чрез „механично“ увеличаване на общата консумация, се имитира пълно задоволяване на всички потребности и се маскира незадоволяването на някои, които съвременният тип икономика не може да осигури (примери мобилни телефони, автомобили с екстри, които дефакто са ненужни, а липсват фундаментални характеристики на продукта; така се оправдава повишената цена и се манипулира клиентското усещане за удовлетвореност).

Решение на всички тези проблеми много автори⁵ виждат в т. нар. икономика при нулев растеж, икономика в стабилно състояние⁶ и др. Ползите от нея са ясни – спиране на екстензивното развитие, на изчерпването на ресурсите, на разрушаването на екологичното равновесие. Икономиката без растеж не е нещо ново за човечеството, на практика такова е било стопанството до преди индустриалната революция, във времената на традиционното общество, съгласно цитираната класификация на Ростоу. Икономическият растеж там е функция вероятно единствено на растежа на населението и на социалните трансформации на това население.

Редица от цитираните автори обаче предупреждават за опасностите от евентуален опит за преминаване към икономика без растеж. Както посочва Трейнър, съвременното стопанство не е икономика с растеж, който може да бъде наличен или не, то е „растежна“ икономика, в която ик. растеж е самият ресурс. Спирането му би означавало промени в индустрията, в пазарите, във финансовата сфера, невъзможност за поддържане на големите градски центрове, загуба на работни места, трансфер на население извън тях и т.н. Парадоксалното в

⁵ Вж. Jackson, T. *Prosperity Without Growth*, London, 2009; Daly, H., цит. пр.; Florea, A. *The limits of „Zero economic growth” strategy*. Fascicle of Management and Technological Engineering, Volume VII (XVII), 2008.

⁶ Daly, H., цит. пр.

случая е, че едни от най-пострадалите ще са отново бедните нации, страните от третия свят, чиито догонващ растеж в момента, като истински път към просперитет, би бил спрян. Една стратегия за дългосрочно развитие на човешкото общество при нулев растеж би имала като негативен ефект известно negliжиране на стремежа към технологичен напредък. Обществото става по-податливо на външни шокове, защото става свръх – адаптирано към определени конкретни условия.

4. Златната среда?

Ако може да се обобщи, то светът в момента е в ситуация, при която икономическият растеж е едновременно невъзможно да бъде запазен и поддържан, но не може и да бъде прекратен. Едно от най-популярните понятия в този аспект, в което може да се търси „златна среда“ е „устойчивото развитие“. Като термин, устойчивото развитие се ражда през 1972 в „Границите на растежа“⁷ – първия официален доклад до Римския клуб⁸ и сякаш до днес този термин маркира позицията на официалните политически власти в глобален план. Така например, според ЕС, устойчивото развитие е „посрещане на нуждите на сегашните поколения, без застрашаване на възможността на бъдещите поколения да посрещат своите нужди“. ООН формулират 17 цели⁹ и 169 (!) обекта за въздействие, сред които справяне с бедността, с глада, осигуряване на мир, качествено образование и т.н. За съжаление обаче всички тези формулировки звучат преди всичко като пожелания, а не като решения на проблема. Още повече, че тези цели не са нещо ново и за сегашната система.

Същината на въпроса с икономическия растеж и икономиката на растежа не е в самите тях, а в начина, по който ги използваме.. Превърнали сме пазарния растежен принцип в механизъм, който не само да намира ефективен начин да постига целите, които му поставяме, но сме и оставили този стихийен принцип да определя самите ни цели. Истината следователно опира до ценности, до преразглеждане на това от какво зависи истинското ни благосъстояние, от какво се нуждаем и без какво можем. До това човек да стане господар на потребностите си и да остави зад себе си принципа за „ограничените ресурси и неограничените потребности“ и че икономическата система трябва да определя „какво, как и за кого да произвежда“. Човекът може повече и е повече от това.

⁷ Meadows, Dennis., Meadows, Donella, Randers, J., Behrens, W. III. The Limits to Growth. Universe Books, New York, 1972.

⁸ <http://www.clubofrome.org/>

⁹ <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

Заклучение

Относно въпроса как да постигнем горното може да се каже много. Разбира се, може да се говори за рециклиране, за възобновяеми източници на енергия, за по-ефективно, интензивно производство, за трансформация на икономиката от предоставяща продукти, към предоставяща услуги (нещо, което вече се вижда в развитите страни) и т.н. Тези мерки обаче не засягат основното – отговорът на въпроса за истинските фактори на благосъстоянието и за истинските ценности. В този ред на мисли добро начало би било да се стремим да разграничим няколко двойки понятия, маркиращи и съответни стратегии, като например:

- Двойката понятия „развитие” и „растеж”
- Двойката понятия „технологичен напредък” и „икономически растеж”
- Материални и духовни потребности. Това, което днес се счита за адресирано към духовните потребности, всъщност задоволява пак материални потребности, но без чисто физическо проявление.

ЛИТЕРАТУРА

1. Daly, H. A Steady-State Economy. Sustainable Development Commission, UK, April 24, Източник: http://www.sd-commission.org.uk/data/files/publications/Herman_Daly_thinkpiece.pdf.
2. Florea, A. The limits of „Zero economic growth” strategy. // Fascicle of Management and Technological Engineering, Volume VII (XVII), 2008.
3. Gordon, M., Shapiro, E. Capital equipment analysis: the required rate of profit. // Management Science, 1956, Vol. 3 Issue 1, pp. 102-110., 9p.
4. Jackson, T. Prosperity Without Growth, London, 2009;
5. Meadows, Dennis., Meadows, Donella, Randers, J., Behrens, W. III. The Limits to Growth. Universe Books, New York, 1972.
6. Rostow, W. The Stages of Economic Growth // The Economic History Review, New Series, Vol. 12, No. 1 (1959), pp. 1-16.
7. Trainer, T. The radical implications of a zero growth economy. Real-world economics review, 2011, N 57, pp. 71-82.
8. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
9. <http://www.clubofrome.org/>